

Дроздов Олександр Михайлович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, адвокат,
запрошений професор юридичного
факультету Університету Барселони
(Іспанія), заступник Голови ГЕР 08
«Право» НАЗЯВО, член Науково-консультативних рад
Конституційного Суду України та Верховного Суду

Басиста Ірина Володимирівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
членкиня Науково-консультативної ради
при Верховному Суді

Аспекти поширення презумпції невинуватості на цивільні провадження

Aspects of the extension of the presumption of innocence to civil proceedings

Ідея цієї наукової розвідки бере свої витoki зі звернення голови Касаційного цивільного суду Верховного Суду (далі – КЦС ВС) до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді (далі – НКР при ВС) у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433св23). У ньому для вирішення було сформульовано питання, які стосуються правозастосування та правотлумачення ст. 1224 Цивільного кодексу України, зокрема: 1) чи можна вважати особу такою, що не має права на спадкування, якщо вона була обвинувачена у заподіянні тяжких тілесних ушкоджень спадкодавцю, внаслідок яких останній помер, за відсутності вироку суду про винуватість у вчиненні відповідного злочину, однак за наявності ухвали суду про закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого? та 2) чи буде порушенням презумпції невинуватості встановлення судом у цивільній справі обставини умисного позбавлення життя спадкодавця спадкоємцем, померлим на час розгляду спору, виходячи з обставин обвинувального акту та підстав закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України)?¹

Не зайве підкреслити, що наукові висновки за зверненням голови КЦС ВС готували, як фахівці цивілісти, так і ті науковці, які є учасниками НКР при ВС за напрямом кримінальної процесуальної діяльності, і таке широке коло залучених фахівців логічно слідує із

¹ Звернення Голови КЦС ВС до членів НКР при Верховному Суді від 5 лютого 2024 р. за № 46/0/26-24 у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433св23).

формулювання та охопності наявної проблематики. Адже КЦС ВС ставив перед членами НКР при ВС цитовані вище питання за ситуації, коли наявний спір про усунення спадкоємця від права на спадщину за наявної відповідної вимоги, що заявлена позивачем до спадкоємця, визнання не дійсним і скасування свідоцтва про право на спадщину за законом, скасування рішення державного реєстратора. Відповідач успадкувала спадщину у порядку спадкової трансмісії після смерті сина, який мав успадкувати спадщину за заповітом після смерті свого батька. Щодо сина, який помер, то він був обвинувачений у заподіянні тяжких тілесних ушкоджень батьку, внаслідок яких останній помер. Водночас кримінальне провадження за обвинуваченням сина було закрито у зв'язку зі смертю обвинуваченого².

Що ж стосується тих судових рішень, які є станом на сьогодні, то у першій інстанції ще 16 березня 2023 р. було відмовлено у задоволенні позову адвоката в інтересах громадянки А. до громадянки Б., третя особа – державний нотаріус, про усунення від права на спадщину, визнання недійсним і скасування свідоцтва про право на спадщину за законом, скасування рішення державного реєстратора³. 8 червня 2023 р. апеляційна інстанція частково задовільнила апеляційну скаргу громадянки А. та скасувала рішення суду першої інстанції від 16 березня 2023 р. у частині відмови у визнанні недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом. У цій частині апеляційною інстанцією прийнято нове рішення, яким визнано недійсним свідоцтво про право на спадщину за законом, видане 14 вересня 2020 р. державним нотаріусом на громадянку Б. У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін⁴. Це рішення було оскаржено громадянкою Б. до КЦС ВС та подано відповідне клопотання про зупинення виконання постанови апеляційного суду від 8 червня 2023 р. Заявник касаційної скарги, серед іншого, посилається на рішення Європейського суду з прав людини від 21 вересня 2006 р. у справі «Грабчук проти України»⁵ щодо презумпції невинуватості⁶.

Беручи до уваги обставини справи, норми матеріального права, які підлягають застосуванню до правовідносин, які виникли у цій справі, а також зважаючи на *протилежні наукові висновки* висококваліфікованих фахівців у сфері права, колегія суддів Першої судової палати КЦС ВС вважаючи, що у справі виникла виключна правова проблема щодо вирішення обох цитованих вище питань, 13 березня 2024 р. своєю ухвалою передала на розгляд Великої Палати ВС справу № 688/2840/22⁷. А вже 3 квітня 2024 р. Велика Палата ВС повернула на розгляд колегії суддів Першої судової палати КЦС ВС цю ж справу через те, «що мотиви, зазначені в ухвалі від 13 березня 2024 р., не свідчать

² Звернення Голови КЦС ВС до членів НКР при Верховному Суді від 5 лютого 2024 р. за № 46/0/26-24 у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433св23); Рішення Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 16 березня 2023 р. у справі № 688/2840/22 (№ 2/688/85/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109694351>; Постанова Хмельницького апеляційного суду від 8 червня 2023 р. у справі № 686/2840/22 (провадження № 22-ц/4820/1079/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111529642>

³ Рішення Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 16 березня 2023 р. у справі № 688/2840/22 (№ 2/688/85/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109694351>

⁴ Постанова Хмельницького апеляційного суду від 8 червня 2023 р. у справі № 686/2840/22 (провадження № 22-ц/4820/1079/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111529642>

⁵ Там само.

⁶ Звернення Голови КЦС ВС до членів НКР при Верховному Суді від 5 лютого 2024 р. з № 46/0/26-24 у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433св23).

⁷ Ухвала колегії суддів Першої судової палати КЦС ВС від 13 березня 2024 р. у справі № 688/2840/22 (провадження № 61-10433св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117788728>

про наявність виключної правової проблеми, а висновок про таку виключність є передчасним» (п. 62 ухвали)⁸. Отож, станом на зараз, доводиться констатувати, що жодного кінцевого рішення касаційної інстанції поки немає.

Що ж до наших переконань, то вони вже лягли в основу відповідного наукового висновку від 24 лютого 2024 р., де резюмовано, що не можна вважати особу такою, що не має права на спадкування, якщо вона була обвинувачена у заподіянні тяжких тілесних ушкоджень спадкодавцю, внаслідок яких останній помер, за відсутності обвинувального вироку суду, а лише при наявності ухвали суду про закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю обвинуваченого. Встановлення судом у цивільній справі обставин умисного позбавлення життя спадкодавця спадкоємцем, який вже помер на час розгляду цивільного спору, виходячи з обставин обвинувального акту та підстав закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України), буде порушенням такої засади кримінального провадження, як презумпція невинуватості.

⁸ Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 3 квітня 2024 р. у справі № 688/2840/22 (провадження № 14-38цс24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465144>